

מרדכי לובמן. חולם ומגשים שתרומתו נשכחה

מודד ארץ ואמן פדגוג

מרדכי לובמן –
מודד, מחנך ולוחם צדק

שמואל קרניאל

בשנת 1886 הקים הברון רוטשילד בית ספר במושבה ראשון לציון, בית הספר העברי הראשון בתולדות שיבת ציון. למנהל ולמורה ראשי התמנה מרדכי לובמן, שהיה מהנדס ומודד במקצועו. כעבור שנה, ועם הצטרפותם של מורים נוספים, החלו ללמד לשון ומדעים בעברית; הלימוד בשפה העברית היה ציון חשוב בתולדות החינוך העברי בארץ ישראל.

ממודד אדמה ל"אמן פדגוג"

לובמן נולד בדצמבר 1857 בעיירה הורוֹי־הורקי בפלך מוהילב שברוסיה הלבנה. אביו חיים שמואל ואמו חסיה לבית מוסינזון היו צאצאים למשפחות מחסידי חב"ד, שבניהן הועסקו בשירות הממשלה. ב"חדר" התגלה לובמן הצעיר כתלמיד מחונן, הפגין בקיאות בלימודי הקודש ובשפה העברית ונחשב בעירו לעילוי. כאשר בגר החל ללמוד שפות ולימודי חול, למד בבית הספר הגבוה לחקלאות ומדידה בעירו והוסמך לאגרונום ומודד. הוא זומן לעיר המחוז חרקוב, שם עבד כמודד וכשמאי ואף השתלם באוניברסיטה במקצועות הקרקע.

יסודי המעלה Yessod-Hamaala



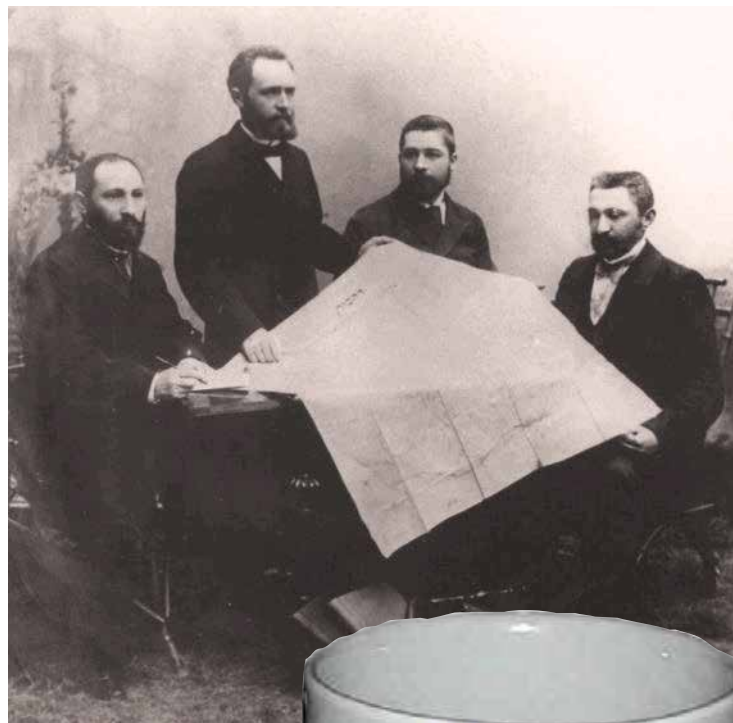
יסוד המעלה בראשיתה (אוסף כהנא, ארכיון התצלומים יד בן צבי)

לובמן היה שותף בקביעת ניסוחו הסופי של ההמנון הלאומי, התקווה, בעת שמחברו שהה בראשון לציון. לדברי דוד יודילוביץ "הכרנו את הכותב הנ"ל [נ"ה אימבר], בשעת חברו את השיר, וגם הגהנו אותו (את השיר), עשינו תיקונים בסגנון הלשון שלו וגם בתוכן (בצותא דישראל בלקינד, ומרדכי לובמן ודוד עבדכם)". בעוד שאימבר כתב במקור "עוד לא אבדה תקותנו/ התקוה הנושנה/ לשוב לארץ אבותינו/ עיר בה דוד חנה", מספר יודילוביץ, "אנו שנינו ככה: 'עוד לא אבדה תקותנו/ התקוה משנות אלפיים/ להיות עם חפשי בארצנו/ ארץ ציון וירושלים'" (ראשון לציון, התרמ"ב 1882 – התש"א 1941, עמ' 508).

"לתקן הצריך לתחית לשון עברית"

הלשון הלאומית לא הייתה השפה המדוברת בפי אוכלוסיית היישוב החדש, רובה ככולה. הילדים שבאו לבית הספר הביאו עמם את שפת אמם והדבר יצר קושי מסוים שמנע מהם לבטא בעברית כראוי את רחשי לבם. נוסף לכך, הם חסרו סביבה דוברת עברית מחוץ לשעות הלימודים. בעקבות הצלחתו בבית הספר בראשון לציון, מינה הברון את לובמן בשנת 1888 ל"משגיח" (מפקח) על בתי הספר במושבות יהודה. הוא שימש בתפקידו זה עד יומו האחרון. עם מינויו נכתב כי

האדון מ' ליובמן נמנה למשגיח על כל בתי הספר במושבות שבסיבותינו, ופעם בשני שבועות יסבב בהמושבות ויתבונן להלמודים ויראה לתקן הצריך לתחית לשון עברית. האדון דוד יודילוביץ נמנה למלמד עברית בראשון לציון, תחת השגחת האדון ליובמן. גם הנערות תחלנה לדבר כן בלשון



מייסדי רחובות עם מפת הנחלות שמדד לובמן, 1891 (אצ"מ)

בשנת 1879 נשא לאישה את גיטל יצחקי, וסמוך לנישואיו נתפס לרעיון חיבת ציון. הוא נמנה עם ציוני חרקוב, שהסמיכו את זלמן דוד לבונטין לצאת לארץ ישראל ולרכוש עבורם אדמות. בשל מומחיותו המקצועית, נקרא לובמן לצאת לארץ הקודש לסייע במדידת הנחלות שקנו אנשי

התנועה. בשנת 1884 עלה ליפו, וכעבור כמה חודשים הצטרפו אליו בני משפחתו. בהיותו מומחה לקרקעות ולמדידתן שימש שליח מטעם ועד "חובבי ציון" מאודסה להגשמת מפעל ההתיישבות. מרדכי לובמן מדד את המושבות הראשונות שהוקמו ובהן ראש פינה, יסוד המעלה, גדרה, זכרון יעקב ועוד. במכתביו לעיתונים העבריים, שבהם תיאר את חיי המתישבים, כינה עצמו "מודד המושבות" ו"מודד ארץ". מיפו עברה משפחת לובמן ליהודיה (ליד פתח תקווה), ובשנת 1885 התיישבו בראשון לציון. פקידי הברון במושבה החליטו להעסיקו בארגון החינוך, בזכות כישוריו והשכלתו ביהדות ובמדעים כלליים.

אליהו זאב לוינ'אפשטיין, ממייסדי רחובות, כתב בשנת 1891 קווים לדמותו של לובמן:

מר מרדכי לובמאן, מנהל בית הספר העברי הראשון בראשון לציון, "מודד שדה", הוא שמדד לנו את אדמת דורן. אבל יותר משהיה מודד אדמה היה אמן פדגוג. הוא עזר הרבה ביצירת ספרי למוד בשביל בתי הספר העבריים שקמו במושבות העבריות [...] לובמן היה אחד מאלה, שהניחו יסוד ליצירת ספרות פדגוגית בשביל בתי הספר העבריים ואת תהלתו. לפי משלוח ידו היה מודד אדמה, אבל יותר מכל היה פדגוג ומורה.



בית הספר שיסד לובמן (משה רימר)

ומחסור בספרי לימוד מתאימים, בצד בעיות דידקטיות ומתודולוגיות. אמונתם בחשיבות שליחותם האפילה על כל אותן אבני נגף. דוד יודילוביץ, ממייסדי ראשון לציון ומראשוני המורים העבריים, תיאר לימים את התמודדותו של לובמן עם המחסור בחומרי הוראה בעברית:

הנהו עומד הכן לפני הקתדרה שלו ומלמד חשבון בעברית מתוך מחברת כתובה. בימים ההם עדיין בלתי מצויים ספרי לימוד עבריים לבתי הספר [...] אין שמות, אין טרמינולוגיה אבל כל אלה אינם מעכבים בידי מרדכי לובמן מלהתאמץ להיות נאמן לתעודתו בכהנו כמשגיח על בתי הספר העבריים [...] ולובמן מוכרח ללמד גם ידיעות הטבע. שיטה לא הייתה, ספרים לא היו, והוא מחזיק לפניו בספר רוסי ומקריא לתלמידיו מתוכו בעברית, עד שחיבר בעצמו שיחות בידעות הטבע.

בשנים 1890-1891 עמל לובמן על הכנתו של ספר לימוד בעברית בתחום מדעי הטבע – "שיחות בידעות הטבע". ספרו כלל 31 שיחות ובהן מידע על כדור הארץ, התופעות הפיזיקליות, יסודות האוויר, המאורות ומקורות האנרגיה. ספרון זה, שהודפס בדפוס העיתון "האור" של אליעזר בן-יהודה, התקבל בבתי הספר העבריים בשמחה ובהערכה. לאחריו המשיך לכתוב מאמרים קצרים בעניינים אלו, והמשיך במפעלו בתחום הבוטניקה, תוך שהוא מפרט ומקטלג את משפחות הצמחים בתרגום מקורי לעברית.

בסתיו של שנת 1895 הסכימו סוקולוב ובריינין, המוציאים לאור של הירחון "ממזרח וממערב" בווינה, לפרסם את ספרו הבוטני המקיף – חוברת אחר חוברת. "ראשית תורת הצמחים" היה מפעל מדעי שהניח את היסודות ללימוד הצומח בחינוך העברי. החוברות כוללות שבע שיחות ובהן דיון על יסודות תורת הצמחים וחלוקתם למשפחות לפי מבנה חלקי הצמח, תוך קביעת מינוח עברי ראשוני לחלקים השונים. לרוע המזל, לאחר פרסומן של שתי החוברות הראשונות הלך המחבר לעולמו. החלקים שלא פורסמו הופקדו בידי בנו של לובמן, יעקב, בארכיון הסתדרות המורים.

בסתיו 1891 הבשילו המגעים להקמתה של "אגודת המורים". יסודה נבע מהצורך שחשו המחנכים במושבות ליצור מסגרת מקצועית שתאפשר להחליף דעות ושיטות, שתשריש בקרב



עבר. בשעת הלימוד לא תשמע בבית הספר כל לשון אחרת זולתי עברית [...] ובכל עת הטיול והמשחק ידברו הילדים ביניהם רק בלשון אבותינו ("דברי ימי השבוע", המליץ, 1.6.1888).

בראשית שנת 1889 כתב לובמן ללילנבלום, מראשי חיבת ציון בגולה, כי "אנוכי העפלתי לעלות ההרה ונהייתי למשגיח על שלושת בתי הספר [בעקרון, גדרה וראשון לציון] וכלי רמייה אוכל להתפאר כי הבתים האלה יביאו עונג לכל הבאים לראותם. השפה חיה בפי הנערים, והנערים מתקדמים בלימודם". בשלהי 1889 ביקר מרדכי בן הלל הכהן (מראשי חובבי ציון ברוסיה) בראשון לציון והעיד בזיכרונותיו כי בבית הספר "החילולי לנסות את התלמידים ודברתי עם כולם אך בשפת עבר, ושאלתי אני ותשובותיהם הם היו אך בעברית ואל יכולתי לצאת מן הבית". עדות זו ודומותיה האירו בחיוב רב את מפעל ההוראה, אולם התלהבותם של המבקרים מהעברית הקולחת בפיות הילדים לא הלמה את הישגי התלמידים במקצועות הלימוד. בין מבקריו החריפים של המפעל נמנה אחד העם. בעת ביקורו בבית הספר ביפו, באוגוסט 1898, הוא התרשם כי הישגי התלמידים היו נלעגים, וגילה פסימיות באשר לאפשרות החייאת הלשון. בשלהי המאה ה-19 לקו גם המחייבים וגם השוללים את מפעל תחיית הלשון העברית בהפרזה רבה; קביעותיהם הקוטביות, על יסוד עובדות שלא נבחנו ונשקלו כראוי, היו פזיזות.

מפעלם החינוכי של לובמן וחבריו המורים נשא פרי חרף קשיים רבים שעמדו בדרכם – כגון היעדר תכניות לימודים



ילדי בית הספר בראשון לציון, 1917 (NZMR Association)



"מושבת חלוצינו בני ביל"ו": גדרה, בקיורב 1900 (אוסף שחורי, ארכיון התצלומים יד בן צבי)

ופילג את היישוב בארץ ישראל). מכתביו חשפו את האורות בצד הצללים בחיי המושבות, וביטאו את עמדותיהם של חובבי ציון מרוסיה. בשנים 1888-1889 התפרסמו בעיתון "המליץ" רשמיו הביקורתיים על המצב במושבות יהודה, בחתימת "אליפז התימני". הוא כתב בכאב

אני רואה השערוריות והתהפוכות בהמושבות, המריבות והקטטות אשר תצמחנה חדשות לבקרים, כי נרגנים ומחרחרי ריב קופצים בראש ומפריעים כל סדר, הדיוטים ובורים פוסעים על ראשי עם קדוש, נערים מתעפרים באידעאלים [כך], נמרים מהפכים חברבורותיהם, וזאבי ערב מתחפשים בעור שיות תמימות [...] אהבינו אלה יותר מסוכנים לנו משונאינו הגלויים (ארץ הצבי ועובדיה ושומריה", המליץ, 10.2.1889; ההדגשה במקור).

פקידי הברון ששלטו אז במושבות לא ראו בעין יפה את עבודתו העיתונאית. על אף שתמיד העלה על נס את הנדיב ופעולותיו ואף כתב שירי שבח, הם חשו כי במאמרו יש ביקורת על שיטת הניהול ועל רוחה. לפי חוקי הפקידות מנוע היה לתת פרסום לדעותיו ולעסוק בענייני ציבור, אולם לרוב העלימו עין מכתבתו – מה גם שהשתמש בכינויי עט דוגמת "אליפז התימני" ו"מרדכי היהודי". בעיתון "המליץ" פורסם בשבט תרמ"ט (ינואר 1889) מכתב של לובמן על הבעיות במושבות, שצוטט במאמר מאת לילינבלום שנקרא "לפנים מן הקלעים"; לילינבלום הגן על זהות הכותב ורק ציין כי הוא "אחד מידידי מארץ-הקדש, איש הידוע לאדם הגון ובר לבב". דווקא מבין עוזריו של לובמן נמצאו לבסוף מלשינים שגרמו להעמדתו לדין משמעתי, עד שכמעט איבד את משרתו. הודות לשמו הטוב ולידידיו הסתיים העניין בקנס כספי של 50 פרנק, בהתנצלות לפקידים ולמתיישבים שנעלבו ובהתחייבות "לא להרשות לעצמי לעולם לכתב [...] באיזה מכתב עתי [עיתון] בעונש להעזב ממשמרת" – כלומר באיום פיטורין. לובמן קבל זאת במפח נפש, וכתב לידידו לבונטין "כי נבוא במחנה העברים עם האמת העירומה [...] הלא גרש יגרשו אותנו".

לובמן נפטר בביתו ממחלת השחפת, בט' בטבת תרנ"ו (20 בדצמבר 1895), והוא בן 38 בלבד. קהל רב ליווה את ארונו אל בית העלמין בראשון לציון, ונכבדי היישוב העלו על נס את פועלו. בית הספר שיסד וניהל, שלימים נקרא "בית הספר חביב", פעיל גם היום וממשיך את מורשת החינוך העברי שלמענה לחם.

תודה לגב' תרצה חביב-גרין מארכיון העיר ראשון לציון.

המורים את גודל האחריות ושתקבע לאן פני ההוראה ביישוב העברי. מטרתם הייתה "לבור דרך ישרה בחנוך הדור החדש בבתי הספר בארצנו לפי צרכי עמנו וצרכי הזמן שאנו חיים בו" (הצפירה, 23.12.1891). לובמן נבחר לראשות האגודה, ויודילוביץ למזכירה. בפתיחת הישיבה הראשונה, ב־20 בנובמבר 1891, הציג לובמן את חזונו לעתיד ההוראה העברית. בדבריו הדגיש כי "נחוץ שכל מורי בית הספר, לכל הפחות בארץ ישראל, יהיו בדעה אחת ויעזרו איש את רעהו בעצה אחת ויוליכו את תלמידיהם למטרה אשר יציגו לפנייהם בסדר לימודים אחד". המשתתפים קיבלו את הצעת הסיכום של לובמן, וקבעו כי "אסיפת המורים" תתכנס בראשון לציון באופן סדיר וכי באסיפה הבאה יקבעו את סדר הלימודים ואת ספרי הלימוד שבהם יש להשתמש בבתי הספר העבריים.

האמת העירומה במחנה העברים

בזמנו החופשי, בעת מסעותיו בארץ לצורך המדידות, החל לובמן לכתוב רשמים ממפעל ההתיישבות. תיאוריו הראשונים על אודות ראש פינה ויסוד המעלה התפרסמו בעיתון "הצבי" ועוררו התלהבות בצד ביקורת, עקב קשיי המתיישבים שתיאר. אחד המסמכים המאלפים שהותיר נכתב בשלהי קיץ 1894 והתפרסם בירחון "ממזרח וממערב" כעבור כשנה, תחת הכותרת "משוט בארץ ישראל". חיבור זה נכתב בעת שלובמן נסע בעצת רופאיו לחברון ולירושלים. בדרכו הוא תיאר באהבה את מרחבי הנוף ואת הפסיפס האנושי של יושבי הארץ, ובראשם המושבות היהודיות:

משני צידי הדרך ישתרעו גני ירק וכרמים [...] שפעת גמלים טעונים מטוב הארץ, חמורים נושאים נאדות שמן [...] מצב [היהודים] רע מאד, למרות כל ההשתדלות להגדיל יישוב זה הנהו הולך ודל מיום ליום [...] רבים מאחינו התפרנסו מבתי מלון והליכה בעגלות ירושלימה ועתה המסילה הרסתם עד יסוד ויעזבו את בתיהם [...] המושבה עקרון נגלתה לפנינו בכל יפעתה והדרה [...] מה רמה ונשגבה היא מושבת היהודים על יתר הכפרים [...] על ההר מושבת חלוצינו בני ביל"ו בתים לבנים עם גגות אדומים המושבה גדרה.

לובמן כתב רבות בעיתוני התקופה וניהל מאבקים מעל דפיהם. בין השאר, ביום י"ד בשבט תרמ"ח פרסם בעיתון "הצבי" קריאה לרבנים לוותר על דרישתם לקיום השמיטה כהלכתה כדי לא לפגוע בפרנסת המושבות ("פולמוס השמיטה" הסעיר

לעיון נוסף

1. ר' אלבוים-דרור, החינוך העברי בארץ ישראל, כרך ראשון: 1854-1914, ירושלים תשמ"ו.
2. ש' הרמת, ראשית החינוך העברי בארץ ותרומתו להחייאת הלשון, ירושלים, 1979.
3. ד' יודילוביץ, ראשון לציון, התרמ"ב-1882 – התש"א-1941, ראשון לציון תש"א.
4. י' לובמן חביב, מרדכי לובמן ז"ל: האיש ופעלו – ליקוטים מזכרונותיו ומכתביו ומאמריו, תל אביב 1968.